

Nasiba RUZIEVA,
Samarqand davlat universiteti Kattaqo'qg'on filiali o'qituvchisi
E-mail: ruziyevanasiba24.02@gmail.com

Filologiya fanlari doktori, dotsent S. Zokirova taqrizi asosida

THE GRAMMATICAL HERITAGE OF PROFESSOR VLADIMIR GREGOREVICH GAK

Аннотация

Studying the features of the grammatical heritage of Professor Vladimir Grigorievich Gak (1924–2004) seems to us a very urgent task. The role of this scientist in the development of linguistics, science and methods of analysis of the French language is difficult to overestimate; he was an outstanding Soviet and Russian linguist. V.G. Gak contributed to the development of general problems of linguistics: asymmetry in language, the relationship of language to reality, semantic syntax, the symbolic nature of language, etc. He became the author of theoretical works on grammar, semantics, lexicology, spelling and lexicography of the French language. His textbook "Theory and Practice of Translation (French)" is world famous; many teaching aids and dictionaries of the French language have been published under it. by the editors.

Key words: asymmetry, semantics, linguistics, syntax, lexicology. Spelling, lexicology.

ГРАММАТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ПРОФЕССОРА ВЛАДИМИРА ГРЕГОРЕВИЧА ГАКА

Аннотация

Изучение особенностей грамматического наследия профессора Владимира Григорьевича Гака (1924 –2004) представляется нам весьма актуальной задачей. Роль этого ученого в развитии языкознания, науки и методики анализа французского языка сложно переоценить, он являлся выдающимся советским и российским лингвистом. В.Г. Гак внес вклад в разработку общих проблем лингвистики: асимметрии в языке, отношения языка к действительности, семантического синтаксиса, знакового характера языка и др. Он стал автором теоретических работ по грамматике, семантике, лексикологии, орфографии и лексикографии французского языка. Всемирно известен его учебник «Теория и практика перевода (французский язык)», многие учебно-методические пособия и словари французского языка вышли под его редакцией.

Ключевые слова: ассиметрия, семантика, лингвистика, синтаксис, лексикология. Орфография, лексикология.

PROFESSOR VLADIMIR GREGOREVICH GAKNING GRAMMATIK ME'ROSI

Annotasiya

Professor V.G.Gak (1924-2004) grammatik merosining xususiyatlarini o'rganish biz uchun juda dolzarb vazifadir. Bu olimning tilshunoslik, fan va frantsuz tilini tahlil qilish usullarini rivojlantirishdagi roli beqiyos, u taniqli sovet va rus tilshunosi edi. V.G. Gak tilshunoslikning umumiy muammolari: tildagi assimetriya, tilning voqelikka munosabati, semantik sintaksis, tilning timsoliy tabiatining rivojlanishiga hissa qo'shdi. U frantsuz tilida grammatika, semantika, leksikologiya, imlo va leksikografiyaga oid nazariy asarlar muallifi bo'ldi. Uning "Tarjima nazariyasi va amaliyoti (frantsuzcha)" darsligi dunyoga mashhur bo'lib, uning muharrirligida frantsuz tilining ko'plab o'quv qo'llanmalari va lug'atlari nashr etilgan.

Kalit so'zlar: assimetriya, semantika, lingvistika, sintaksis, leksikologiya. Imlo, leksikologiya

Kirish. Vladimir Grigoryevich Gak (1924-2004) taniqli iqtidorli tilshunos olim, frantsuz va rus tillarini qiyosiy tadqiq qilish maktabining yaratuvchisi bo'lib, tilshunoslikning nazariy va amaliy jihatlariga oid 350 dan ortiq ilmiy asarlar nashr ettirgan. Atoqli olim 1924 yil 13 iyunda mashhur faylasuf G.M.Gak oilasida tug'ilgan. Uning bolaligi va yoshligi Moskvada o'tgan. 1941 yil iyun oyida V.G. Gak M.V. Lomonosov nomli Moskva davlat universitetining tarix fakultetiga o'qishga kirdi, ammo boshlangan urush tez orada tarixchi bo'lish rejaralarini o'zgartirdi. Bir yil davomida u Qozonga evakuatsiya qilindi, keyin armiyaga chaqirildi va dengiz kvartalmasterlari maktabiga o'qishga kirdi, uni tugatgandan so'ng Shimoliy dengiz floti va Oq dengiz flotiliyasida xizmat qila boshladi. Urush davomida u shimoliy kolonnaning eskort kemalarida xizmat qilgan va II darajali Vatan urushi ordeni, "Harbiy xizmatlari uchun"[1] medali va boshqa mukofotlar bilan taqdirlangan. 1946 yil avgust oyida V.G. Gak Qizil Armiya Harbiy Chet tillari institutiga (hozirgi Mudofaa vazirligining Harbiy universiteti) o'qishga kirdi, u erda 1949 yilda tarjimon-referent mutaxassisligini oldi. Shu bilan birga, tarix ham olimga yaqin edi, shuning uchun u bir vaqtning o'zida Moskva davlat universitetining tarix

fakultetining sirtqi bo'limida o'qidi va o'sha 1949 yilda tarixchi bo'ldi. Uzoq vaqt davomida V.G.Gakning hayoti va kasbiy faoliyati armiya bilan bog'liq edi. Aspiranturani tamomlab, VIIYA kursda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilib, 1956 yilgacha ushbu universitetning frantsuz tili kafedrasida dars bergan. 1956-yilda olim dotsent, kafedra mudiri o'rinbosari bo'ldi. VIIYA tarqatib yuborilganda V.G. Gak demobilizatsiya qilindi va MGIMOning Roman tillari kafedrasida dotsenti lavozimiga o'tkazildi. 1963 -yilda olim kafedra mudiri lavozimiga tayinlandi, besh yil o'tib esa doktorlik dissertatsiyasini yoqladi. V.G.Gakning eng muhim yutuqlari uning V.I.Lenin nomidagi Moskva davlat pedagogika institutidagi faoliyati bilan bog'liq, u erda 27 yil davomida (1970-1997) grammatika kafedrasini boshqargan. Biroq, 1997 yilda u M.V.Lomonosov nomli Moskva davlat universitetiga qaytib keldi va umrining oxirigacha chet tillar fakulteti frantsuz tili kafedrasida dars bergan. Nazariy va amaliy tilshunoslik, asosan, buyuk professor V.G.Gakning asarlari tufayli faol rivojlana boshladi. U SSSRda qiyosiy tilshunoslik maktabiga asos slogan. U "Qiyosiy tilshunoslik" ixtisosligi hali mavjud bo'lmagan 1960-yillardan boshlab frantsuz va rus tillarini qiyoslash sohasidagi tadqiqotlar bilan

shug'ullanib, o'ndan ortiq fundamental monografiyalari, jumladan, quyidagi ilmiy ishlarni nashr ettirgan: "Fransuzcha so'z haqida suhbatlar (qiyosiy fransuz-rus leksikologiyasidan)" (1966); "Qiyosiy leksikologiya (fransuz va rus tillari materiallari asosida)" (1966); "Fransuz tilining imlosi. Nazariy va amaliy tavsifga oid insho" (1976 yil); "Fransuz va rus tipologiyalari" (1977 g.); "Fransuz tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya" (1979 y.); "Fransuz tilining nazariy grammatikasi. Sintaksis" (1981 g.); "Til o'zgarishlari" (1998). Shuni ta'kidlash kerakki, qiyosiy tilshunoslik V.G.Gaka tez orada frantsuz va rus tillarini o'rganishdan tashqariga chiqdi - olim roman va slavyan tillarining tipologik xususiyatlarini ko'rib chiqib boshladi. Shunday qilib, V.G.Gakning asarlari tufayli, ikki tilli leksikografiya nazariyasi va amaliyoti yuksak taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Olim 1960 yillardan boshlab leksikografik faoliyat bilan shug'ullanadi. O'sha paytda u boshqa mualliflar bilan birgalikda Ya.I. Retzker bilan hammualiflikda "Fransuzcha- Ruscha frazeologik lo'g'at"ni tuzishda qatnashadi. To'rt jildlik fransuzcha-ruscha lug'atning ulkan loyihasi 1990-yillarda siyosiy va iqtisodiy sabablarga ko'ra amalga oshirilmadi, shuning uchun u tugallanmagan edi. Biroq, o'sha paytda V.G. Gak K.L. Ganshinaning lug'atini nashr etishga muvaffaq bo'ldi, uni qayta ko'rib chiqdi va J. Triomphe bilan hammualiflikda frantsuzcha-ruscha faol turdagi lug'at nashr ettirishga muvaffaq bo'ldi. Oxirgisi rus ikki tilli leksikografiyasida etakchi innovatsion nashr bo'ldi, chunki mualliflar ikki tilli tarjima lug'atida ilgari faqat tushuntirish lug'atlarida aniqlangan narsalarni tasvirlay olishdi: ular lug'at yozuviga ko'p sonli lug'at rasmlari va grammatika va mintaqashunoslikka oid boy materiallardan iborat yangi tuzilmani qo'lladilar[3].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. V.G.Gakning yakuniy kompleks ishi Leksikografiya bo'yicha "Fransuzcha-ruscha frazeologik lug'at" ning yangi kengaytirilgan va qayta ko'rib chiqilgan nashri bo'lib, uni olim deyarli hayotining so'nggi kunlarida tugatgan. Nashrga uning o'limidan keyin chop etilgan. J. Triomphe bilan hamkorlikda V.G. Gak "Katta ruscha-fransuzcha lug'at" kabi fundamental va murakkab leksikografik loyihani amalga oshirishni rejalashtirgan edi, ammo olimning vafotidan keyin hamkasblari o'z hamkasbi ishlarni amalga oshirishdi.

V.G. Gak ikkita ixtisoslashtirilgan Dissertatsiya kengashlarining a'zosi bo'lgan: Rossiya Fanlar Akademiyasi Tilshunoslik instituti va Moskva Davlat Pedagogika Universiteti, "Tilshunoslik muammolari" va "Filologiya fanlari" jurnallari tahririyati a'zosi edi. Ko'p yillar davomida olim "Maktabda xorijiy tillar" jurnalini bilan hamkorlik qildi. Aynan 1957 yilda u o'zining "Zamonaviy frantsuz tilidagi "en" va "y" olmoshlarining qo'llanilishi haqida" deb nomlangan birinchi ilmiy maqolasini nashr etdi. V.G. Gak tilshunoslikning dolzarb muammolari va chet tillarini o'qitish metodikasiga bag'ishlangan turli konferensiyalar va kongresslarda faol ishtirok etdi, professorning ma'ruzalari barcha ishtirokchilar uchun juda qiziqarli va mazmunli bo'ldi. U xorijda (Fransiya, Belgiya, Shveysariya, Ispaniya, Gretsiya, Isroil, Bolgariya, Yugoslaviya, Chexoslovakiya, Vengriya va Finlyandiya) ko'p ma'ruzalar o'qigan.

V.G.Gakning ilmiy faoliyati har doim aql bovar qilmaydigan chuqur fikr va innovatsiyalar bilan ajralib turadi. U birgalikda ishlash uchun olimlarning butun jamoalarini qanday tashkil qilishni bilardi, bu oxir-oqibat unga izdoshlarning katta maktabini shakllantirishga yordam berdi. 52 yillik ilmiy va pedagogik faoliyati davomida V.G. Gak qiyosiy tilshunoslik tizimi uchun ko'plab yuqori malakali mutaxassislarni, jumladan, fransuz tili bilan ishlaydigan mutaxassislarni (40 nafar nomzod va 5 nafar fan doktori) tayyorlagan. Uning shogirdlari bugungi kunda Rossiyaning

turli shaharlarida va boshqa mamlakatlarda, jumladan Fransiya, Belgiya va Kanadada ishlashadi[4].

V.G. Gak iste'dodli olim bo'lib, o'ziga xos pedagogik iste'dodga ega bo'lib, shakl va mazmun jihatidan o'ziga xos ma'ruzalar o'qidi, uni barcha yig'ilganlar diqqat bilan tingladi. U olib borgan nazariy kurslar va seminarlar yuqori malakali va ilmiy yangiligi bilan ajralib turardi. Professorning nafaqat talabalar, balki maktab o'quvchilari ham tushunadigan, xalqaro darajadagi taniqli olimning so'zlarini tinglaydigan sodda va tushunarli tilda murakkab muammolar haqida gapirish qobiliyatini ta'kidlash muhimdir. V.G.Gak jamoat ishlariga ham katta e'tibor qaratdi, shuningdek u, Fransiyaning do'stlar uyushmasi vitse-prezidenti sifatida o'zini ijtimoiy ishlarga bag'ishladi va Rossiya frantsuz tili o'qituvchilari uyushmasi Prezidiumi a'zosi edi.

V.G.Gakning yuqori ilmiy va pedagogik yutuqlarini e'tirof etish uchun ko'plab davlat mukofotlari, shuningdek, M.V. Lomonosov nomli Moskva davlat universiteti va Moskva davlat pedagogika institutining mukofotlari bilan taqdirlangan. Frantsiyada olimning frantsuz tilini o'rganishga qo'shgan ulkan hissasi uchun "Faxriy legion" ordenidan keyin ikkinchi o'rinda turadigan "Pour le mérite" ("Buyuk xizmatlari uchun") ordeni bilan taqdirlangan. Moskva Davlat Xalqaro Aloqalar institutidada (MGIMO) V.G.Gak Roman tillari kafedrasida 14 yil ishlagan, shundan 7 yil davomida u mudirlik lavozimini egallagan. U erda uning ilmiy va pedagogik faoliyatining eng samarali davri boshlandi. Olim va ustoz 26 ta maqola, 15 ta tezis, 6 ta taqriz nashr etib, 1968 yilda "Gaplarni leksiko-grammatik tashkil etish muammolari (rus tiliga nisbatan frantsuz tili materiali asosida)" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. Doktorlik dissertatsiyasi asosida V.G.Gak qiyosiy frantsuz-rus tilshunosligiga oid bir qator fundamental ilmiy ishlarni yaratdi. 1956-1968 yillarda, olimning uchta monografiyasi nashr etilgan: "Fransuz imlosi" (1956); "Fransuzcha so'z haqida suhbatlar (qiyosiy rus-fransuz leksikologiyasidan)" (1966); "Fransuz va rus tillarini qiyosiy o'rganish bo'yicha insholar" (E.B.Rozenblit bilan hammualiflikda) (1968)[5].

Tadqiqot metodologiyasi. "Fransuzcha-ruscha frazeologik lug'at" dan tashqari, Moskva Davlat Xalqaro Aloqalar institutidada V.G. Gak "Petit dictionnaire pratique français-russe" leksikografik loyihasida ishtirok etgan (N.B.Kobrina, F.E.Roitenberg va E.A.Xalifman bilan hamkorlikda). Biroq, Moskva Davlat Xalqaro Aloqalar institutidada (MGIMO) olimning eng mashhur va talab qilinadigan ilmiy ishi "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" edi. Ushbu darslik shunchalik ma'lumotli, qulay va qimmatli bo'lib chiqdiki, u ko'p marta qayta nashr etilgan. Darslik birinchi marta 1962 yilda "Tarjima kursi" (Yu.I. Lvin bilan hammualiflikda) nomi bilan nashr etilgan, "International Relations" nashriyotida chop etilgan. Keyinchalik u "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" nomini oldi va B.B. Grigoryev bilan hamkorlikda qayta nashr etildi. Ushbu darslik 50 yildan ortiq vaqtdan beri tarjimonlar tayyorlashda foydalanilib kelinmoqda va katta ilmiy-didaktik ahamiyatga ega. Buning sababi shundaki, V.G. Gak darslikda tarjima nazariyasining universal tamoyillarini taqdim etdi, agar kerak bo'lsa, ularni tegishli til materiali bilan to'ldirishga imkon beradi[6].

Professorning tarjimonlik faoliyati ilmiy adabiyotlarda yetarlicha o'rganilmagan. 1956-1965 yillarda. V.G. Gak frantsuz Pol Vaillant-Kutyurye (Hikoyalar), Sharl de Goll (Urush xotiralari), Anatol Frans (Adabiy tanqid), Aka-uka Gonkurlar (Kundaliklar), Romen Rollan (Memuarlar) asarlarini tarjima qilgan. Xorijiy delegatsiyalar bilan ishlashda V.G. Gak og'zaki tarjimalarni ham talqin qilgan.

V.G.ning tahririyat faoliyati Moskva Davlat Xalqaro Aloqalar institutidada (MGIMO) boshlangan. U 1960-yillarda "Tilshunoslik masalalari va chet tillarini o'qitish metodikasi" va "Ilmiy eslatmalar. Filologiya turkumi"larini tahrir qildi.

O'sha davrda olim sovet va xorijiy oliy o'quv yurtlari taklifiga binoan ko'plab ma'ruzalar o'qigan, Fransiya, Ruminiya, Ispaniya, Chexoslovakiyada o'tkazilgan xalqaro anjumanlarda qatnashib, nafaqat SSSRda, balki uning chegaralaridan tashqarida ham mashhur bo'lgan. 1968 yilda doktorlik dissertatsiyasini himoya qilganidan keyin V.G. Gak Parij tilshunoslik jamiyatiga a'zo etib saylandi.

Tahlil va natijalar. Professor o'zining jamoalari va hamkasblarini ijodiy faoliyatga ilhomlantirish qobiliyatiga ega edi. Bu, ayniqsa, u rahbarlik qilgan roman tillari kafedrasida yaqqol namoyon bo'ldi. Shunday qilib, uning o'rtoqlari ta'kidlashlaricha, V.G. Gak rahbarligida kafedraning ilmiy-uslubiy ishlari hajmi ikki barobarga oshadi. Kafedra mudiri bir necha bor mukofotlangan va tashakkurnomalar bilan taqdirlangan. O'sha paytda kafedrada bugungi kunda "janr klassiklari" deb hisoblangan frantsuz tili darsliklari nashr etilgan: "Chet tillari institutlari va kafedralarining 1-kurslari uchun frantsuz tili darsligi" (mualliflar I.N. Popova, J.A. Kazakova va N. A. Kashinskaya, 1980 yillarning oxiridan boshlab darslikning hammuallifi kafedra dotsenti G. M. Kovalchuk edi); "Chet tillar instituti va kafedralari 2-kurs uchun frantsuz tili darsligi" va "Frantsuz tili grammatikasi. Amaliy kurs" (mualliflar I.N. Popova, J.A. Kazakova). Ushbu darsliklarning afzalligi materialni sinchkovlik bilan tanlash va tizimlashtirish, leksik va grammatik dalillarning mantiqiyli va foydalanish imkoniyati, shuningdek, mashqlar to'plamining yuqori samaradorligidir. Moskva davlat xalqaro aloqalar (MGIMO) da V.G. Gak ilmiy maslahatchi sifatida ko'p ishladi: 1967 yilda u o'zining birinchi dissertatsiyasini nashr etdi (Mayants V.A. "Yoruba tilida oddiy jumlaning tipologiyasi") [7].

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, biz o'rgangan V.G. Gakning qisqacha tarjimai holida biz guvoh bo'lamizki, u sovet va rus tilshunosi, filologiya fanlari doktori (1968), Moskva davlat pedagogika universiteti professori, Rossiya Federatsiyasida xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1997). Olim eng yuqori darajadagi lingvistik, pedagogik, tarjima va

tadqiqotchilik malakasiga ega edi. U g'ayrioddiy tashkilotchilik qobiliyatiga ega edi, o'zining chuqur bilimlarini baham ko'rishga tayyor edi, qiyin vaziyatlarda odamlarga yordam berish istagi, xushmuomalalik, aniqlik va yaxshi niyati Professor V.G. Gak bir so'z bilan aytganda olim va o'qituvchi edi, u tilshunoslikni chuqur izlanishlar bilan boyitishga muvaffaq bo'lgan, bilimdon, xarizmatik ma'ruzachi, nozik didli, maftunkor suhbatdosh edi, ular bilan muloqot qilish yoqimli va qiziqarli edi.

V.G. Gak tilshunoslikning umumiy muammolari: tilning voqelikka munosabati, tildagi assimetriya, gap muammosi, tilning ramziy tabiati, semantik sintaksis va boshqalarni ishlab chiqishga hissa qo'shdi. Professor grammatika, leksikologiya, frantsuz tilining semantikasi, imlosi va leksikografiyasi bo'yicha nazariy asarlar muallifi bo'ldi. Uning "Tarjima nazariyasi va amaliyoti (frantsuzcha)" darsligi keng tanilgan, boshqa bir qator darslik va o'quv qo'llanmalari, shuningdek, frantsuzcha lug'atlar olim tomonidan tahrir qilingan. V.G. Gakning lingvistik kontseptsiyasi mustahkam mantiqiy-falsafiy asosda qurilgan (uning barcha asarlari mantiqiy uyg'unlik va falsafiy teranlik bilan ajralib turardi); u tarjima va til o'rgatish amaliyotiga, shuningdek, muallifning shaxsiy amaliyoti va tajribasiga (tafsilotlarga teran ko'z bilan qarash) batafsil asoslanadi.

Rus talabalari uchun frantsuz imlosi bo'yicha amaliy qo'llanmani ishlab chiqishda V.G. Gak frantsuz orfografiyasiga tizimli sinxron yondashuv bilan birinchi nazariyani ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldi. O'quvchilarning katta qiziqishi kitobning frantsuz tiliga tarjima qilinishiga olib keldi va Frantsiyada frantsuz tiliga tarjima qilingan va nashr etilgan birinchi sovet kitobi bo'ldi. Frantsuz tilining fundamental nazariy grammatikasi bo'yicha darslik yagona nazariy "funktional yondashuv" pozitsiyasidan bir tilning tavsif grammatikasining barcha muammolarini tizimlashtirish va tushuntirishda birinchi tajriba bo'ldi. V.G. Gak grammatikaning an'anaviy tarkibining organik birikmasini mazmunli yangiligi bilan ko'rsata oldi.

ADABIYOTLAR

1. Ворожцова И.Б. (отв. ред.). Лингвистические исследования. К 75-летию профессора Владимира Григорьевича Гака. – Дубна: Феникс+, 2001. – С. 80-81.
2. Тарасова А.Н. О значимости вклада профессора В.Г. Гака в лингвистику // Язык и действительность. научные чтения на кафедре романских языков им. В.Г. Гака. Сборник статей по итогам III-й межд. конф. – 2018. – Том 3. – С. 379.
3. Березин Ф.М. Советское языкознание XX века: задачи, проблемы, решения // Языковое бытие человека и этноса. – 2019. – №11. – С. 53.
4. Язык и действительность. Сборник научных трудов памяти В.Г. Гака / [редкол.: С.Г. Тер-Минасова (пред.) и др.]. – М.: URSS, 2007 (Калуга: Облиздат). – С. 211.
5. Алисова Т.Б., Арутюнова Н.Д., Телия В.Н., Черданцева Т.З., Бушуй А.М. Профессор Владимир Григорьевич Гак // Лингвистические исследования. – 1986. – № 8. – С. 6.
6. Бушуй А.М. (отв. ред.). Библиографический указатель по языкознанию. Профессор Владимир Григорьевич Гак. – Самарканд: Самаркандский ордена Трудового Красного Знамени Государственный Университет имени Алишера Навои, 1986. – С. 211.
7. Юдакин А.П. Ведущие языковеды мира. Энциклопедия. – М.: Советский писатель, 2000. – С. 176.
8. Кенжаевна.Р.Н. (2023).ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ И ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКИХ ТРУДОВ В.Г. ГАКА. Research and education 2(11), 158-166